

RAFAŁ JANKOWSKI

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

**STUDIUM POSTACI NA PODSTAWIE WARUNKÓW
ZATRUDNIENIA PROFESORA MATEMATYKI DE TOUX
U MICHAŁA KAZIMIERZA RADZIWIŁŁA „RYBEŃKI”**

Słowa kluczowe: Wacław Rzewuski; Michał Kazimierz Radziwiłł „Rybeńko”; Jean de Toux; sekretarze magnaccy, kancelaria magnacka

Key words: Wacław Rzewuski, Michal Kazimierz Radziwill “Rybenko”; Jean de Toux; magnate’s secretaries, magnate’s chancellery

Abstract

Wydany dokument pozwala poznać kompetencje, obowiązki, uposażenie, pochodzenie i wykształcenie sekretarzy magnatów, na przykładzie de Toux, sekretarza Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki”.

Ostatnimi laty w Warszawie zostały zorganizowane dwie wystawy, poświęcone wielokulturowości społeczeństwa Rzeczypospolitej: „Rzeczypospolita wielu narodów” w Archiwum Głównym Akt Dawnych (dalej: AGAD) z okazji 200-lecia tejże instytucji w 2008 roku i „Pod wspólnym niebem. Rzeczypospolita wielu narodów, wyznań, kultury (XVI–XVIII)”. Tę ostatnią opracowało Muzeum Historii Polski i Zamek Królewski w Warszawie, gdzie

była wystawiona w 2012 roku¹. Niniejszy tekst jest skromnym studium postaci na podstawie źródła, uzupełniającym przesłanie powyższych wystaw.

Duże majątki magnackie, a w szczególności rezydencje tychże, stały się w wiekach XVI–XVIII prawdziwym tygłem, gdzie przybysze z różnych stron świata wtapiali się w miejscową społeczność. Współżyły obok siebie różne grupy etniczne, wyznaniowe i językowe. Wiele należących do nich osób było doskonale wykształconymi przedstawicielami ówczesnej inteligencji: geometrami, architektami, inżynierami budowlanymi i wojskowymi, uczonymi i literatami, lekarzami i farmaceutami; artystami: rzeźbiarzami, złotnikami, malarzami, muzykami, śpiewakami i kompozytorami; rzemieślnikami: drukarzami, mincerzami, murarzami, górnikami, krawcami, kucharzami, cukiernikami, pasztetnikami i konfiturnikami² oraz kupcami, handlarzami, fabrykantami, żołnierzami i ogrodnikami, działającymi na dworach magnaterii i bogatej szlachty. Poza nielicznymi, głównie dotyczy to osób działających na dworze królewskim, obcokrajowcy byli postaciami anonimowymi, o ile nie postarali się o indygenat i nie zasymilowali się ze społeczeństwem staropolskim.

Źródłem siły Rzeczypospolitej była różnorodność narodowościowa, kulturowa i wyznaniowa. Przed zdolnymi przybyszami otwierały się znaczne możliwości kariery na dworze królewskim i u boku magnatów, czy bogatej szlachty. Z tych względów Rzeczypospolita była miejscem atrakcyjnym dla cudzoziemców, a ich obecność traktowano jako rzecz zwyczajną.

Pozostało wiele świadectw ich kunsztu (m.in. budowle, dzieła sztuki, wyroby rzemiosła artystycznego itp.), w przypadku ówczesnego przedstawiciela inteligencji, jakim był profesor matematyki, tylko dokumentacja aktowa: korespondencja między magnatami na urządzie hetmańskim i tzw. „kondycje” pana de Toux. Idąc śladami wystawy w AGAD, która poprzez dokumenty ukazała niezwykle mozaikę narodów zamieszkujących Rzeczypospolitą,

¹ *Rzeczypospolita wielu narodów. Katalog wystawy*, oprac. J. Zawadzki (dalej: *Rzeczypospolita...*), Warszawa 2008; *Pod wspólnym niebem. Rzeczypospolita wielu narodów, wyznań, kultury (XVI–XVIII w.)*, oprac. zbior., Warszawa 2012.

² Zob. tych ostatnich kontrakty z poł. XVIII w. z dworów radziwiłłowskich i porównaj z niżej przedstawionymi żądaniami co do uposażenia pana de Toux, który chciał się zatrudnić w charakterze pisarza, architekta i inżyniera jednocześnie, J. Dumanowski, R. Jankowski, „Według swej największej wiedzy, smaku i umiejętności”. *Osiemnastowieczne kontrakty kuchmistrzów z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego*, „Miscellanea Historico-Archivistica” (dalej: MHA), t. 17 (2010), Warszawa 2011, s. 138–144.

przedstawię skromne studium postaci Francuza (?), zamieszkującego w połowie XVIII wieku Rzeczypospolitą.

O tym, że Francuzi w Rzeczypospolitej byli cenionymi kucharzami i krawcami, wszyscy wiemy. Część z nich przybyła do Rzeczypospolitej wraz z orszakami powracających z obcych krajów magnatów, wielu zaś związanych było z dworami polskich królowych francuskiego pochodzenia. Stosunkowo nieliczna grupa była typową zarobkową imigracją francuską³, do której należy zaliczyć profesora matematyki, pana de Toux.

Braki w literaturze przedmiotu nie pozwalają na bardziej wnikliwe scharakteryzowanie kompetencji, obowiązków i uposażenia sekretarza magnatów. Zagadką jest też w wielu przypadkach pochodzenie i wykształcenie owych sekretarzy. Wydany niżej dokument: „Kondycje, które podał jegomość pan de Toux podejmując się przyjąć służbę u Jaśnie Oświeconego księżęcia jegomości hetmana wielkiego Wielkiego Księstwa Litewskiego podane dnia ośmnastego marca roku pańskiego 1756 w Podhorcach” może choć częściowo udzielić odpowiedzi na wyżej stawiane pytania⁴.

Mniej więcej wiemy, jak była zorganizowana kancelaria nadworna magnata. Działała bezpośrednio przy osobie magnata, w jego rezydencji, zapewne również w czasie jego podróży. Organizacja kancelarii nadwornej nie była zbyt skomplikowana, tworzyła ją grupa co najwyżej kilku osób. Często kancelaria nadworna związana była organicznie z kancelarią urzędu, sprawowanego przez magnata. Najlepiej widać to na przykładzie kancelarii hetmańskiej. Jeden z pracowników kancelarii hetmańskiej, bez wątplenia najbardziej wykształcony i znający biegle kilka obcych języków, zajmował się utrzymaniem korespondencji z zagranicą, z tzw. „cudzoziemską ekspedycją”, która odzwierciedlała działalność dyplomatyczną hetmanów⁵. Na czele tej ostat-

³ Zob. przykłady Francuzów w XVI, XVII i XVIII w. w Rzeczypospolitej poprzez pryzmat dokumentów w: *Rzeczypospolita...*, s. 36–38.

⁴ Podobnego rodzaju dokument nie jest wspomniany w opracowaniach: K. Syta, *Archiwa hetmanów koronnych*, Toruń 1997 (maszynopis rozprawy doktorskiej w Bibliotece UMK w Toruniu, Dział Rękopisów, Dr 1591); tenże *Archiwa hetmanów koronnych. Pojęcie, charakter i typologia dokumentacji*, „Archiwa–Kancelarie–Zbiory”, nr 2 (4) 2011, s. 63–105, zwłaszcza s. 96–97; tenże, *Dokumentacja wojskowa w archiwach hetmanów koronnych*, MHA, t. 13, Warszawa 2001, s. 51–67.

⁵ K. Syta, *Archiwa magnackie w XVIII wieku. Studium kultury kancelaryjno-archiwalnej*, Toruń 2010, s. 53–55.

niej stali sekretarze z reguły chyba obcej narodowości⁶. Wydaje się jednak, że w omawianym przypadku kancelaria była w stanie funkcjonować zarówno jako kancelaria urzędu i osoby prywatnej, a na pewno sekretarz do korespondencji zagranicznej był wykorzystywany zarówno w jednej, jak i drugiej. Z uwagi na szczególną atrakcyjność stanowisk sekretarzy, które dawały bliski kontakt z magnatem i możliwość uzyskania różnych łask, tak dla siebie, jak też dla licznych petentów, sekretarze często jednocześnie zobowiązywali się wykonywać różnorodne polecenia magnata, niekoniecznie związane z pracą kancelaryjną.

Wacław Rzewuski (1706–1779), naówczas wojewoda podolski i hetman polny korony, „za sekretarza rekomendował” Michałowi Kazimierzowi Radziwiłłowi „Rybeńce” (1702–1762), hetmanowi wielkiemu litewskiemu i wojewodzie wileńskiemu, pana de Toux⁷. Jak się wydaje, nastąpiło to po nieudanej samodzielnej próbie zatrudnienia się tegoż lub choćby zwrócenia na swoją osobę uwagi wyżej wymienionego magnata w liście z dnia 9 marca 1754 roku⁸. Niestety, dla zainteresowanego „Rybeńko” w liście z 11 kwietnia 1756 roku, po wcześniejszym przeczytaniu przedstawionych „kondycji” przez de Toux, datowanych na 18 marca 1756 roku⁹, które będą wydane niżej, dołączonych do jednego z niezachowanych listów Wacława Rzewuskiego do „Rybeńki”, hetman wielki litewski musiał z przykrością odmówić zatrudnienia. Zrobił to słowami: „ale, że kondycje podane przewyższają moją do zadość im uczynienia zdolność nie chcę jejności mego wielce miłego pana zawodzić”. Wynika z tego, że tym listem sprawa zatrudnienia de Toux z powodu jego zbyt wygórowanych żądań finansowych została defini-

⁶ K. Syta, *Archiwa hetmanów koronnych*, Toruń 1997, s. 152–153; T. Zielińska, *Klientela w otoczeniu Jana Klemensa Branickiego kasztelana krakowskiego i hetmana wielkiego koronnego około połowy XVIII wieku*, [w:] *Patronat i dwór. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, pod red. E. Dubas-Urwanowicz i J. Urwanowicza, Warszawa 2006, s. 218–219.

⁷ Sama rekomendacja się nie zachowała, ale wiemy o niej pośrednio z korespondencji: W. Rzewuski (1706–1779), hetm. pol. koronny i woj. podolski do M. K. Radziwiłła „Rybeńko” (1702–1762), hetmana wielkiego litewskiego i woj. wileńskiego, Podhorce 3 V 1756 r., Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), tzw. Archiwum Warszawskie Radziwiłłów (dalej: AR) dz. V, nr 13661, cz. II, s. 1; M. K. Radziwiłł „Rybeńko” do W. Rzewuskiego, [Nieśwież] 11 IV 1756 r., tamże AR dz. IV, nr 877, s. 183.

⁸ De Toux do M. K. Radziwiłła „Rybeńko”, Podhorce 9 III 1754 r., AGAD, AR Dz. V, nr 16368, s. 1–2.

⁹ AGAD, AR dz. V, nr 13661, cz. II, s. 5–8.

tywnie zamknięta, mimo że „wielką doskonałość pokazuje się [...] za sobą rekomendacja”¹⁰. „Rybeńko” nie wspomina w swoim diariuszu ani razu pana de Toux. W związku z tym można mieć pewność, że tenże nigdy nie pojawił się na dworach Radziwiłłów, a sam projekt zatrudnienia go nie doszedł do stadium realizacji, a nawet nie było bezpośrednich pertraktacji między zainteresowanymi¹¹. Władysław Rzewuski, jako były szef kancelarii swojego ojca Stanisława Mateusza (1662–1728), hetmana wielkiego koronnego, wojewody bełskiego i podlaskiego, z pewnością doceniał znaczenie dobrego sekretarza w kancelarii¹² i jeszcze raz ponowił próbę zarekomendowania Francuza w liście z dnia 23 października 1756 roku¹³, mimo że „rezolucję” Michała Kazimierza „Rybeńko” z 11 października 1756 roku odesłał, „wypisawszy ją z listu” panu de Toux¹⁴.

O samym de Toux wiemy niewiele. W archiwum radziwiłłowskim zachował się jeden list de Toux do Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńko”. Niestety, nie uzyskamy z niego informacji o samym autorze. Nie poznajemy nawet jego imienia. Pisany jest w po francusku, bardzo wysublimowanym językiem, jest pełen aluzji i odwołań, wyszukanych komplementów, a zawiera mało istotnych treści. Piszącemu bardziej zależało na popisaniu się swoją erudycją niż kompetencjami, mimo iż podpisał się tytułem profesora matematyki¹⁵. Zalety umysłu de Toux wyliczył jego promotor: biegła znajomość języka francuskiego, niemieckiego i łaciny, doskonały inżynier i architekt oraz wybitny matematyk. Zna się na inżynierii, architekturze, taktyce, szykach oraz

¹⁰ M. K. Radziwiłł „Rybeńko” do W. Rzewuskiego, [Nieśwież] 11 IV 1756 r., AGAD, AR dz. IV, nr 877, s. 183. Zapiska w diariuszu „Rybeńki” z 11 IV 1756 r. brzmi: „pocztę expediowałem”, tamże, AR dz. VI, nr 80a, s. 2043.

¹¹ W diariuszu M. K. Radziwiłła „Rybeńki” brak wzmianek o de Toux, AGAD, AR dz. VI, nr 80a, s. 1943–2080 (zapiski z lat 1754–1756), brak też w indeksie kopiaruszy korespondencji „Rybeńki” de Toux; tamże, AR dz. IV, nr 876, indeks na literę T z lat 1754–1755, s. 1314–1317 i nr 877 z roku 1756, s. 1334–1335.

¹² Z. Zielińska, *Rzewuski Wacław (dalsze imiona: Piotr, Rafał, Onufry, Ignacy i z bierzmowania Józef) h. Krzywda (1706–1779)*, [w:] *Polski słownik bibliograficzny*, t. 34, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992–1993, s. 169.

¹³ W. Rzewuski do M. K. Radziwiłła „Rybeńko”, Podhorce 3 V 1756 r., AGAD, AR dz. V, nr 13661, cz. II, s. 4.

¹⁴ Tenże do tegoż, Podhorce 3 V 1756 r., tamże, s. 1.

¹⁵ De Toux do M. K. Radziwiłła „Rybeńko”, Podhorce 9 III 1754 r., AGAD, AR Dz. V, nr 16368, s. 1–2.

artylerii. Pomimo tylu talentów pragnie służyć jako sekretarz, inżynier oraz architekt u hetmana wielkiego litewskiego i wojewody wileńskiego¹⁶.

Przy przygotowaniu tekstu do druku kierowałem się zasadami zawartymi w *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, opracowanej pod redakcją Kazimierza Lepszego (Wrocław 1953). Dla zachowania kolorytu epoki i ówczesnych zwyczajów zostawiłem pisownię dużych liter w formach grzecznościowych. Skróty, z wyjątkiem łacińskich liczebników, zostały rozwiązane.

TEKST ŹRÓDŁOWY:

Podhorce, 18 marca 1756

Warunki, na jakich profesor matematyki, de Toux, gotów był się zatrudnić u Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńko” (1762–1762), hetmana wielkiego litewskiego i wojewody wileńskiego w charakterze pisarza, architekta i inżyniera.

Kop.: *Archiwum Główne Akt Dawnych, tzw. Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, dział V, nr 13661, cz. II (1751–1758), s. 5–8. Bifolium o wymiarach: 350x210 mm; ślady zgięć po wyjęciu z koperty, stan ogólnie bardzo dobry. Karty kończą się „kustoszem”. Dokument pisany w całości tym samym charakterem pisma, bez adnotacji dorsalnych.*

[s. 5] Kondycje, które podał jegomość pan de Toux¹⁷ podejmując się przyjąć służbę u Jaśnie Oświeconego księcia jegomości hetmana wielkiego Wielkiego Księstwa Litewskiego¹⁸ podane dnia ośmnastego marca roku pańskiego 1756 w Podhorcach¹⁹.

¹⁶ W. Rzewuski do M.K. Radziwiłła „Rybeńko”, Podhorce 23 X 1756 r., AGAD, AR dz. V, nr 13661, cz. II, s. 4.

¹⁷ De Toux, Francuz, profesor matematyki, inżynier i architekt, rekomendowany przez Wacława Rzewuskiego, hetm. pol. kor.

¹⁸ Michał Kazimierz Radziwiłł „Rybeńko”, od 5 X 1744 r. hetm. w. lit.

¹⁹ Podhorce, zamek, w ziemi lwowskiej, w woj. ruskim. 18 XII 1718 r. kupuje Podhorce Stanisław Mateusz Rzewuski (1662–1728), hetm. w. kor., woj. bełski i podlaski od królewicza Konstantego Sobieskiego (1680–1726). Po nim dziedziczy syn Wacław (1706–1779), z czasem także hetm. w. kor. i kaszt. krakowski; R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 7: *Województwo ruskie. Ziemia Halicka i Lwowska*, Wrocław 1995, s. 429; L. Dz[iedzicki], *Podhorce*, [w:] *Słownik geograficz-*

1mo. Jegomość pan de Toux podejmuje się służby sekretarza do francuskich, niemieckich i łacińskich ekspedycji.

2do. Jegomość pan de Toux podejmuje się służby architekta, tak do rysowania, jako do fabryk.

3^{tio}. Jegomość pan de Toux podejmuje się służby inżyniera, tak do rysowania, jako też do praktyki, i do fortyfikowania.

4to. Te trzy służby jegomość pan de Toux na każdy rozkaz Jaśnie Oświeconego księżęcia jegomości hetmana zawsze czynić będzie, jednak tylko dla niego samego, i nic dla innych, i to bez przeciążenia takiego, które by zdrowiu Jego ciężkie i niebezpieczne było. Papier zaś do pisania i rysowania ma być kosztem Jaśnie Oświeconego księcia hetmana przewidowany²⁰.

5to. Jegomość pan de Toux pretenduje za pomienione służby swoje, pieniędzy gotowych na rok czerwonych złotych²¹ dwieście, których połowa, to jest czerwonych złotych sto, przodem zawsze ma mu być płacona ode dnia, którego wyjedzie do Jaśnie Oświeconego księżęcia jegomości hetmana. I tak przodem na każde półrocze.

[s. 6] 6to. Jegomość pan de Toux pretenduje mieć stół dla siebie tylko samego u stołu Jaśnie Oświeconego księżęcia jegomości hetmana, a gdyby ciasno było u stołu hetmańskiego, to w swoim pokoju. Cztery potrawy na obiad, a trzy na wieczerzę, pół kwarty²² wina na obiad, pół kwarty na wieczerzę, kwarta piwa na obiad, kwarta na wieczerzę. Kiedy by zaś był w drodze, pretenduje na dzień na strawę, wino i piwo, tynfów²³ trzy.

ny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, wyd. pod red. B. Chlebowskiego i W. Walewskiego, wg planu F. Sulimierskiego, t. 8, Warszawa 1887, s. 396.

²⁰ Od przewidować (łac. *providere*) – zaopatrywać, ekwipować (w domyśle, głównie w żywność).

²¹ Czerwony złoty – staropolskie określenie monety złotej, warty w XVIII w. 540 groszy srebrnych.

²² Kwarta – jednostka objętości równa ¼ garnca; dzieli się na 4 kwaterki, co w przybliżeniu stanowi ok. 0,94 litra lub nieco mniej w przypadku kwarty garnca krakowskiego lub litewskiego.

²³ Tymf – srebrno-miedziana polska moneta podwartościowa o wyznaczonym kursie 30 groszy, realnie ceniona po 12–18 groszy.

7mo. W drodze pretenduje jegomość pan de Toux kolaski półkrytej i czterech koni do tej kolaski, także owsa i siana dla tych koni i strawnych dla woźnicy, albo namiast owsa, siana i sustentacji woźnicy, trzy tyńfy na każdy dzień, ale to tylko w drodze.

8vo. Pretenduje jegomość pan de Toux na miej[s]cu izby zawsze osobnej dla siebie, w drodze zaś ile możliwości pretenduje także, żeby mógł mieć stancję osobną, najbardziej dla papierów sekretarskich.

9no. Pretenduje jegomość pan de Toux co dzień jednej świecy woskowej niemałej i co dzień jednej łojowej, także niemałej, także w zimie opału izby swojej.

10mo. Pretenduje jegomość pan de Toux w Ołyce²⁴ lub Żółkwi²⁵ dla żony i dzieci swoich mieszkania, czyli w oficynach, czyli w dworku jakim, takiego w którym by było izdebek trzy, kuchenka jedna i piwniczka jedna, a jeśli można i więcej izdebek.

- [s. 7] 11mo. Pretenduje jegomość pan de Toux dla żony i dzieci swoich ordynaryi²⁶ takiej: 1mo. Mąki pszennej na tydzień lwowskich garcy²⁷ cztery; 2do. Żytniej mąki na tydzień garcy cztery; 3^{tio}. Hreczanej mąki na tydzień garcy cztery; 4to. Krup hreczanych na tydzień garcy trzy; 5to. Krup jęczmiennych na tydzień garniec jeden; 6to. Grochu na tydzień garniec jeden; 7mo. Słoniny na rok półciów pięć; 8vo. Masła na tydzień dwie kwarty; 9no. Soli na tydzień dwie kwarty; 10mo. Piwa na dwie niedziele beczkę; 11mo. Jajec na tydzień piętnaście; 12mo. Kur na tydzień pięć; 13^{tio}. Kaczek na tydzień dwie, a gęs jedną; 14to. Drewna na cały rok sto fur. Stróża jednego na cały rok.

²⁴ Ołyka, m. i zamek, w pow. dubieńskim i woj. wołyńskim. Jedna z głównych rezydencji radziwiłłowskich.

²⁵ Żółkiew, m. i zamek w pow. żółkiewskim, w woj. ruskim. W latach 1740–1787 w rękach Radziwiłłów, wcześniej Sobieskich, Daniłowiczów i Żółkiewskich.

²⁶ Ordynaria – część zarobków pracowników pałaca w naturze, np. zbożu, drewnie itp.

²⁷ Garniec – miara pojemności cieczy; garniec dzieli się na 4 kwarty, kwarta składa się z 4 kwatek. Garniec warszawski liczył 3,76–3,90 litra, garniec litewski był mniejszy od koronnego (ok. 2,8–2,9 litra), garniec krakowski (lwowski) liczył ok. 3,3 litra.

12mo: Pretenduje jegomość pan de Toux aby pro decima maj przysłany był do Wiśniowca²⁸ człowiek Jaśnie Oświeconego ksiązęcia jegomości hetmana z kontraktem ręką pańską podpisanym z pieniędzmi na pół roku przodem, tudzież z kolaską na osób cztery o czterech koniach i z bryką pod rzeczy o sześciu koniach, tudzież aby pomieniony człowiek do Wiśniowca przysłany, nie tylko konie pomienione najął, pojazdy prowadował, ale też aby jedzenia w drodze prowadował jegomość panu de Toux, żonie, dzieciom i ludziom Jego, aż na miejsce od Jaśnie Oświeconego ksiązęcia jegomości naznaczone.

13^{ti}: Jeżeli Jaśnie Oświeconego ksiązę jegomość hetman wielki Wielkiego Księstwa Litewskiego raczy akceptować te kondycje, suplikuje jegomość pan de Toux aby raczył pro decima²⁹ maj anni praesentis³⁰ przysłać człeka swego i kontrakt z podpisem pańskim do Wiśniowca. Suplikuje zaś jegomość pan de Toux aby Jaśnie Oświecony ksiązę jegomość hetman pierwej, a jak najprędzej można uwiadomić przez pocztę Jaśnie Wielmożnego jegomość pana hetmana polnego koronnego³¹, jeśli akceptuje te kondycje, i jeśli przyśle swego człeka z kontraktem i pieniędzmi na sprowadzenie jegomość pana de Toux potrzebnymi pro decima maj do Wiśniowca.

- [s. 8] 14to. Po wyjściu każdego roku, jeśli by Jaśnie Oświecony ksiązę jegomość hetman chciał odprawić jegomość pana de Toux lub też jegomość pan de Toux chciał odesłać, tedy Jaśnie Oświecony ksiązę jegomość raczy go odesłać swoim kosztem do Warszawy z żoną, z dziećmi i rzeczami tego, takim właśnie sposobem, jakim będzie sprowadzony z Wiśniowca.

²⁸ Wiśniowiec, m. w pow. krzemienieckim, w woj. wołyńskim. Do r. 1744 miejscowość wchodziła w skład posiadłości Wiśniowieckich, a po śmierci woj. wileńskiego i hetm. w. lit. Michała Serwacego Wiśniowieckiego (1680–1744) przeszła w ręce rodu Mniszchów.

²⁹ przed dziesiątym

³⁰ obecnego roku

³¹ Wacław Rzewuski, od 5 VI 1752 r. hetm. pol. kor.

Rafał Jankowski

Character study based on the conditions of employment of a Professor of Mathematics de Toux at Michal Kazimierz Radziwill “Rybenko”.

Summary

At the moment lack of subject specific literature does not allow more thorough description of main duties, responsibilities, and salaries of magnate’s secretaries. In many cases social background and education of these secretaries remains a mystery. The document mentioned in the title of this article ‘The conditions of acceptance of service as given by the gentleman Mr. de Toux to the Prince Hetman of the Grand Duchy of Lithuania as stated on the eighteenth day of March in the year 1756 in Podhorce’ may provide some answers to at least few the questions. The advantages of de Toux’s mind have been listed by his promotor Wacław Rzewuski (1706–1779), at that time Voivode of Podole and the Royal Field Hetman, in correspondence with Michal Kazimierz Radziwill “Rybenko” (1702–1762), Grand Hetman of Lithuania and Voivode of Vilnius, in which it is was clear that the French was fluent in French, German and Latin, all three spoken and written skills, also he was a great engineer and architect, and an outstanding mathematician. He knew engineering, architecture, tactics, and artillery ranks. In spite of his many talents de Toux wished to be in service as a secretary, engineer and architect to “Rybenko”. Based on published ‘terms and conditions of employment’ the reader may himself conduct a character study of Professor of Mathematics Mr. de Toux.